

Info

bulletin

Winshem

HISTORISCHE VERENIGING WINSUM-OBERGUM

april 2014 achttiende jaargang nummer 2

Het Aanleg 8 – 10 9951 SJ Winsum
tel. 0595-447010 / 0595-447015 / 0595-447020

Hoveniersbedrijf
H O L W E R D A

s t e r k
 in al uw
 tuinwerk

aanleg en onderhoud

Tel.: 0595 444555
Mobiel: 06 40287058

Freesialaan 3 9951 GL Winsum gn

v.Calker
Schildersbedrijf

*Allround applicatie
 Oude en nieuwe technieken
 Kleur-en verftechnische adviezen*

Winsum
0595-443486

Engelsman
 Optiek & Auditiek)))

**Al 20 jaar uw vertrouwde adres
 voor oog - en oorzorg.**

Hoofdstraat Obergum 8
9951 AH Winsum
0595-444069

info@engelsman-optiek.nl
www.engelsman-optiek.nl

Februari 2014 achttiende jaargang nummer 2
Dit informatiebulletin is een periodieke uitgave van de
Historische Vereniging Winsum-Obergum

In dit bulletin worden artikelen en berichten opgenomen met betrekking tot het werkterrein en de activiteiten van de vereniging, de ingestelde werkgroepen, individuele leden of derden. Een ieder, al dan niet lid van de vereniging, kan ideeën, suggesties en materiaal aanleveren op onderstaand redactieadres. De redactie zal beoordelen of het aangeboden materiaal voor plaatsing in aanmerking komt.

*Dit bulletin verschijnt drie keer per jaar en wordt gratis aan de leden van de vereniging verstrekt. Voor niet-leden is het bulletin tegen betaling van €7,- per exemplaar verkrijgbaar bij:
C. Tersteeg, Freesiaalaa 30, 9951 GM Winsum*

Redactie:

J.A. Groothof
J. Huitsing
M. Meijer
T. van der Schoor
C. A. Tersteeg
J. Wicherts- van Dijken

Redactieadres:

Artikelen, materiaal, mededelingen of oproepen over de historie van Winsum-Obergum kunt u sturen naar:

J.A. Groothof,
Dahliastraat 8, 9951GG Winsum,
T: 0595-442127
E: j.a.groothof@planet.nl
Of naar: info@winshem.nl

Website:

www.winshem.nl

Bestuur:

J. Tersteeg, voorzitter
B.J. Haak, waarnemend voorzitter
G. Frumeau, secretaris
I. van der Molen-Huisman, penningmeester
J. Venhuizen, algemeen adjunct
H. Bolhuis
C. de Ranitz
C. Tersteeg
E. Visser

Kosten lidmaatschap: €17,50 per jaar, bij verzending €21,50 per jaar. Bij beëindiging van het lidmaatschap dient u dit vóór de verschijning van het Infobulletin nummer 1 van het volgende jaar kenbaar te maken bij de secretaris van de vereniging, G. Frumeau, Westerstraat 20, 9951 BL Winsum

Bankrelatie: ABN-AMRO Winsum
Rekeningnr. 612336174

ISSN 1386-1530

Vormgeving: Tineke van der Schoor
Druk: DePrint, Winsum

Woord Vooraf

De redactie heeft zich ingespannen om zo snel mogelijk een nieuw nummer van het Infobulletin Winshem te doen verschijnen. Zowel de opmaak als de eindredactie hebben wij nu in eigen hand. Met de nieuwe werkwijze hopen we de verschijningsfrequentie weer op peil te kunnen brengen. Uiteraard zijn we daarvoor wel afhankelijk van voldoende kopij; vandaar dat wij leden oproepen om artikelen, historische wetenswaardigheden of - vondsten die betrekking hebben op Winsum-Obergum aan ons door te geven. In dit nummer duikt Melle Meijer opnieuw in de geneeskundige geschiedenis van Groningen, waarbij hij nu de Nederlandse Maatschappij ter bevordering van de Geneeskunde belicht.

Paul de Vos vertelt verder over zijn zoektocht naar de bewoningsgeschiedenis van 'De Valk'. In dit artikel staat de familie Siersema centraal.

U treft ook een verslag aan van de lezing door het Ensemble Super Librum over middeleeuwse muziek in de Noordelijke Nederlanden. De Winsumer orgeltabulatuur uit 1431, Mariahymnes en gezellenliederen stonden centraal op deze avond.

In twee tuinen in het centrum van Winsum en Obergum zijn pijpvaardens beeldjes aangetroffen. Jacques Tersteeg doet uit de doeken waar deze beeldjes vandaan komen en waarvoor ze gebruikt werden.

Van de Historische Kring Ubbega mochten we een artikel van Ben Westerink overnemen over het landschap van Ubbega.

Tenslotte graag uw aandacht voor een oproep; journaliste Tialda Hoogeveen is op zoek naar vrouwen die als dienstmeisje hebben gewerkt.

Veel leesplezier gewenst,

De redactie

Inhoud

<i>De Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst en haar Groningse afdelingen</i>	2
<i>Lezing en concert door het middeleeuwse Muziek Ensemble Super Librum</i>	6
<i>Vijftiende eeuwse pijpvaardens beeldjes uit de wierden van Obergum en Winsum</i>	10
<i>Doudestieds</i>	11
<i>Rond De Valk in de periode 1850 -1990</i>	12
<i>Dienstbodes gezocht! Een oproep.</i>	16
<i>Het landschap van Ubbega: een toplocatie!</i>	17

De Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst en haar Groningse afdelingen

In het vorig nummer ging Melle Meijer in op de geschiedenis van de geneeskunde in Winsum en Obergum. In dit artikel bespreekt hij de Nederlandse Maatschappij tot bevordering van de Geneeskunst. In de eerste jaren zijn enkele Groninger artsen van groot belang geweest voor de ontwikkeling van de Maatschappij. In Winsum kwam de vereniging Hunsingo-Fivelingo op voor de belangen van patiënten.

Melle Meijer

Door de oprichting van de Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst heeft de geneeskunst in Nederland professioneel aanzien gekregen. Haar instelling en werkwijze hebben daadwerkelijk tot gevolg gehad, dat er voor de patiënt betere levenskansen zijn gecreëerd.

In dit artikel wil ik een beeld geven van de geschiedenis van deze Maatschappij, in het bijzonder van de afdelingen in Groningen. De periode van 1847 tot 1945 staat in deze aflevering centraal.

Van lokale genootschappen naar Nederlandse maatschappij

In 1848 voelde koning Willem II, dat ook Nederland niet langer achter kon blijven na de revoluties in Frankrijk en Duitsland. Thorbecke kreeg in maart de opdracht een grondwetswijziging door te voeren, die grote consequenties had.

In de 19e eeuw heeft de geneeskunst de nodige veranderingen doorgemaakt; in de dertiger jaren van die eeuw waren er al verschillende geneeskundige genootschappen opgericht. Het Zutphense genootschap had het idee om de lokale genootschappen centraal te gaan organiseren. In 1847 ging er dan ook een schrijven uit naar deze genootschappen, waarin zij werden opgeroepen om zich aaneen te sluiten. In 1849 werd de oprichtingsvergadering van de gewenste nationale organisatie gehouden.

De doelstellingen van de Maatschappij waren:

1. Het bevorderen van de hervorming van de geneeskundige staatsregeling.
We moeten hierbij denken aan een wetswijziging.
2. Het beoefenen van de geneeskundige wetenschap.
We moeten hierbij denken aan de kennis van volksziekten en de bevordering van de kennis en de bestudering van de gezondheidsregeling.
3. Het behartigen van de belangen van de geneeskunstbeoefenaars.

Genootschappen in Groningen

Er bestonden reeds twee geneeskundige genootschappen in Oost-Groningen: in Winschoten en in Zuidbroek. Het genootschap in Zuidbroek was actief, want zij diende al snel een voorstel in bij de Nederlandse Maatschappij om over te gaan tot oprichting van een algemeen wezen- en weduwenfonds voor geneeskundigen. Het later opgerichte genootschap van Oldambt pleitte reeds in 1857 voor verplichte pokkenvaccinatie, maar pas in 1884 werd een “pokkenbriefje” verplicht gesteld voor toelating tot de scholen. In 1875 diende Oldambt een verzoek in tot lijkverbranding.

In de stad Groningen bestond sinds 1836 het “Gezelschap van Groninger geneeskundigen”, dat zich enkel bezighield met wetenschappelijke zaken.

In 1882 fuseerde bovengenoemd gezelschap met een in 1849 opgerichte afdeling van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der geneeskunst.

De voorzitter van de afdeling Onderdendam, dr. L.H. Schleurholts, maakte gewag van de slechte collegiale verhoudingen, met name tussen de academisch ge-

schoolde artsen en de geneeskundigen van de 2e stand (chirurgijns). Het ergerde hem zeer, dat er in 1855 nog geen wetswijziging was doorgevoerd voor de geneeskundigen. Bovendien hadden de klinische scholen, waar de chirurgijns werden opgeleid, meer rechten dan de Hogescholen. Daarom diende hij zelf een voorstel in bij de overheid. Besloten werd om een gesprek aan te vragen met minister Thorbecke.

Toen Thorbecke in 1862 weer minister werd, diende hij al snel een wetsvoorstel in, waarin de opleiding tot arts werd vastgelegd. Het mocht niet baten, en Dr. L.T. Schleurholts klom weer in de pen. Langzaam maar zeker

Gevelplaatje voor ziekenfonds bode ASPGZ (foto Jannie Wicherts)

kreeg hij meer bijval, maar het duurde nog tot 1865 voordat de wet werd aangenomen. Voortaan zouden alleen diegenen bevoegd zijn de geneeskunde uit te oefenen, die door het afleggen van het door de staat ingestelde artsexamen de graad van genees-, heel- en vroedmeester hadden verkregen. De klinische scholen werden opgeheven met uitzondering van die te Amsterdam, die in 1876 Gemeentelijke Universiteit werden. Terugziend kunnen wij stellen, dat de Groninger afdelingen een zeer duidelijke invloed hebben gehad in de beginjaren van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst. In de volgende paragraaf ga ik wat dieper in op de vereniging die in Winsum en omgeving actief was, Hunsingo-Fivelingo.

Vereniging Hunsingo-Fivelingo

Op 6 februari 1909 werd een vereniging van huisartsen wonende tussen tussen het Damsterdiep en het Reitdiep opgericht, die de naam Hunsingo-Fivelingo kreeg. In Winsum was de arts R.P. Brons hiervan lid. Deze vereniging nam het initiatief tot het oprichten van een Ziekenfonds.

De motivatie was om de gemeenschappelijke belangen van de artsen te behartigen en niet in een situatie te belanden zoals die in Duitsland was ontstaan, waar ieder voor zich vanuit zijn eigen visie bezig was.

Aanleiding voor de oprichting was de Wet op het Arbeidscontract, waarin de werkgever verplicht is in geval van ziekte of ongeval voor de verpleging en geneeskundige behandeling van zijn werknemers zorg te dragen. Hiertegenover stond, dat de kosten op de arbeider verhaald konden worden, wanneer ziekte of ongeval door opzet of onzedelijkheid was veroorzaakt.

De volgende besluiten werden genomen door de Nederlandse Maatschappij:

- De werkgever zal het risico overdragen aan een verzekeringsmaatschappij.
- Een consult kost f 0.50 en een visite f 1.- (tussen 19.00 en 7.00 uur geldt een dubbel tarief).
- Voor een recept wordt f 0.50 in rekening gebracht.
- Voor de werkgevers, die het risico voor eigen rekening hebben gehouden, zal hetzelfde tarief worden berekend dat zij zelf ook geven.

In 1913 werd door de leden ingestemd met de oprichting van een Maatschappij- Ziekenfonds in Groningen dat aan de gestelde eisen van het Hoofdbestuur van de Maatschappij voldeed. Die eisen waren als volgt. Ten eerste moest er aan het hoofd van het Ziekenfonds een financieel belangeloos bestuur staan dat gelijkelijk moest zijn samengesteld uit personen gekozen uit en door de leden, personen gekozen uit en door de deelnemende geneeskundigen en personen gekozen uit en door de deelnemers. Ten tweede moest er een welstandsgrens worden vastgesteld voor zowel gezinnen als alleen-

staanden.

Streven naar autonomie

De afdeling Hunsingo-Fivelingo van de Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst, die tot dusver alleen een zelfstandige vereniging was, wilde een zelfstandige afdeling binnen de Maatschappij tot bevordering der geneeskunst worden. De afdeling moest zich dan wel afsplitsen van de afdeling Groningen, waarvan men lid was. Men dacht zo de belangen van de apotheekhoudende plattelandsartsen beter te kunnen behartigen. Vanuit de afdeling Groningen kwam er verzet en daarom is het toen niet doorgegaan. Gevolg was wel, dat er meer en beter naar de afdeling Hunsingo-Fivelingo geluisterd werd.

Door de goede samenwerking en de grote inzet van de afdeling kwamen er goede afspraken aangaande de tarieven en salariëring van de gemeenteartsen. Zij kregen daarnaast van de Hervormde en Gereformeerde kerken vergoedingen voor vaccinatie en een betaling voor behandeling van arme kerkleden.

Men ging zich steeds meer toeleggen op scholing, bijvoorbeeld over bloedtransfusie en fysische therapie. Ook met preventie werd een begin gemaakt: zuigelin-genzorg, t.b.c.-bestrijding en een schoolartsendienst werden in het leven geroepen. Er werd gepleit voor het aanleggen van waterleiding, omdat water uit de regen- en waterputten niet geschikt was als drinkwater.

In 1928 wist men via een andere weg toch een zekere zelfstandigheid te bewerkstelligen. Een aanvraag om als huisartsenvereniging in de Maatschappij tot bevordering van de Geneeskunst te worden opgenomen werd gehonoreerd.

De artsen van het Westerkwartier sloten zich in 1930 aan bij Hunsingo-Fivelingo, waardoor de naam veranderde in Hunsingo-Fivelingo-Westerkwartier (HFW).

Broodnijd

In Bedum vestigde zich in 1923 een niet-gereformeerde huisarts. Maar toen daar een jaar later een huisarts van gereformeerde signatuur een praktijk startte, waren de poppen aan het dansen. Ook werd kort daarna een nieuw ziekenfonds op godsdienstige grondslag opgericht, genaamd Patrimonium. Zij hanteerde lagere tarieven. Het gevolg was dat veel mensen overstapten naar de gereformeerde huisarts en zich lieten inschrijven bij Patrimonium.

Hunsingo-Fivelingo wendde zich tot de Centrale Overleg Commissie van de Maatschappij voor de bena-deelde huisartsen. Het gevolg was, dat de gedupeerde huisartsen gedurende drie jaren een schadevergoeding hebben gekregen. HFW wist steeds de autonomie te behouden; zij vocht voor haar rechten.

Invoering Ziektewet

In 1931 werd de ziektewet ingevoerd; er was vaak aan-

leiding tot conflict met de bedrijfsverenigingen en de Raad van Arbeid; scheiding van controle en behandeling waren de oorzaak. De artsen moesten een verklaring afgeven van arbeidsongeschiktheid. Zij wilden alleen inlichtingen geven aan de medisch adviseurs van de instellingen.

De ziektewet kende ook enkele onduidelijkheden; HFW pleitte ervoor dat aan de adviseur van de bedrijfsverenigingen geen mededelingen zouden worden gedaan. De artsen wilden autonoom blijven.

HFW een zelfstandige afdeling

In de loop van 1932 werd een verzoek ingediend bij het hoofdbestuur om de huisartsenvereniging om te zetten in een afdeling van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst. Ditmaal werd het verzoek wel toegestaan, want de vereniging werd nu zo groot, dat zij niet langer door de Maatschappij gesteund kon worden. Hunsingo-Fivelingo-Westerkwartier (HFW) werd vanaf 1 januari 1933 een zelfstandige afdeling binnen de Maatschappij. Vanaf nu had men een afgevaardigde bij de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst. Deze afgevaardigde mocht meebeslissen.

Voor de daadwerkelijke toetreding tot de Maatschappij had Hunsingo-Fivelingo nog enkele problemen met het ziekenfonds op te lossen. Specialisten wilden een snellere weg van patiënt naar specialist, maar de huisartsen van Hunsingo-Fivelingo wisten dit te voorkomen; een verwijzing bleef nodig.

Crisisjaren

In de crisisjaren waren veel mensen zonder inkomen in slechte levensomstandigheden terecht gekomen. Gelukkig zorgde de overheid ervoor, dat deze mensen niet verstoken bleven van geneeskundige hulp.

De gemeentearts werd verplicht in de volgende gevallen gratis hulp te bieden:

- genees- en heelkundige hulp en verloskundige hulp aan armen die een bewijs voor gratis hulp hadden;
- verstrekken van de nodige genees- en verbandmiddelen;
- aan mensen voor wie hulp door het hoofd van de politie werd ingeroepen;
- (her)inenting tegen de pokken, volgens voorschriften van de B&W;
- verstrekken van overlijdensverklaring, indien daar toe door de gemeente verzocht.

Daarnaast kon de gemeentearts op last van de burgemeester worden belast met de uitvoering van de Besmettelijke Ziektewet. Het geneeskundig onderzoek van ambtenaren en ander personeel in gemeentedienst met het oog op aanstelling, ziekteverlof, voortvloeiende uit regelingen betreffende de rechtstoestand van personeel in gemeentedienst werd verplicht gesteld. Tenslotte werd het verstrekken van adviezen en inlich-

tingen aan burgemeester en het college van B&W over de uitoefening van de armenpraktijk en de volksgezondheid verplicht gesteld.

Preventie

De maatschappij ontwikkelde zich; het gevolg was, dat het accent van de geneeskundige hulp werd verplaatst. Centraal kwamen te staan: sociaal-hygiënische aspecten, het verrichten van preventieve zorg, het houden van voordrachten en cursussen onder andere aan EHBO en Rode Kruis. Zuiver drinkwater, woningverbetering en riolering waren items waar veel aandacht aan werd besteed.

De gemeentearts diende toe te zien op de uitvoering van de wetten op de lijkverbranding, op het kisten en het verzegelen van de kist, inclusief het afgeven van een verklaring.

Onder preventieve maatregelen verstaan we bijvoorbeeld:

- de aanleg van waterleiding, waardoor zich minder sterftegevallen zullen voordoen
- kindervakantiecolonies: Ondervoede of ziekelijke kinderen gingen naar zee of naar de zandgronden om aan te sterken

Zuigelingenbescherming

Belangrijk was voorlichting over hygiëne en het instellen van consultatiebureaus. Het Groene Kruis kreeg het werk van de zuigelingenbescherming en ook werd een schoolartsendienst ingesteld. De kwaliteit van het werk van de kraamverpleegster en de baker kregen prioriteit. In het volgend artikel ga ik hier dieper op in.

Het consultatiebureau had als taak om het eerste en periodiek onderzoek van zuigelingen uit te voeren. Ook was het bureau verantwoordelijk voor het opsporen van besmettingsbronnen en -contacten.

HFW zorgde ervoor, dat de schoolarts uitsluitend een adviserende rol zou hebben. Alleen de huisartsen waren bevoegd tot het geven van adviezen en behandeling van tuberculose.

De oorlogsjaren

Aanvankelijk bleven drastische maatregelen uit.

Op 18 mei 1941 werd het hoofdbestuur voor een keuze gesteld. Men kon kiezen voor het aanstellen van een Kommissar in het kader van de herordening op het gebied van niet-commerciële verenigingen, of voor deelname van de leider van het Nationaal-Socialistische medisch front aan de Hoofdbestuursvergaderingen met adviserende stem en de bevoegdheid het woord te nemen. De laatste mogelijkheid heeft men op een enkele uitzondering na aanvaard. Een week later, op 26 mei 1941, werden de regels aangescherpt. Nieuwe verplichtingen volgden:

- werving en scholing van Nederlandse artsen voor tewerkstelling in Duitsland

Herinneringsbordje 50 jarig bestaan ASPGZ (foto Jannie Wicherts)

- hervorming van het Nederlandse stelsel van sociale zekerheid
- voorbereiding van oprichting van een Nederlandse Artsenkamer
- uitsluiting van Joodse bestuursleden
- overname van praktijken van Joodse artsen door niet-Joodse artsen
- aanvaarden van het leidersbeginsel in de Maatschappij

Kritiek werd niet toegestaan. De huisartsen protesteerden samen; ze bedankten als lid van de Maatschappij. Officieel werd de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst op 19 december 1941 opgeheven. Haar rechten, goederen en verplichtingen gingen over op de Nederlandsche Vereniging van Ziekenfondsartsen, aldus een beschikking van de Artsenkamer en de leider van de Nederlandsche Ziekenfondsartsen. De Nederlandse artsen werden in de Nederlandsche Artsenkamer (AK) ondergebracht.

Artsen in verzet: het Medisch Contact

Vanaf nu organiseerden de Nederlandse artsen zich in het pas opgerichte Medisch Contact (MC); ze werden illegaal. Via een estafettesysteem gingen de berichten per koerier naar districtsvertrouwensartsen (DVM), die deze berichten doorgaven aan groepsvertrouwensartsen (GVM). Samen schreven ze een brief aan Seyss Inquart, waarin ze protesteerden tegen politieke inmenging. Deze brief werd door 4261 artsen ondertekend. De Artsenkamer werd duidelijk gemaakt, dat ze geen steun hoefde te verwachten. De Stichting Verenigde Maatschappij Ziekenfonds was geliquideerd. Men vreesde, dat alles geruisloos over zou gaan naar Vereniging van Ziekenfondsartsen van de NSB.

Van actief verzet werd overgegaan op passief verzet: de brieven van de Artsenkamer werden niet beantwoord. Het leek op een overwinning van het MC.

In 1943 stuurde de AK aanmeldingsformulieren, omdat

er zo weinig respons kwam. Er volgde een hernieuwd schrijven. Sancties waren het gevolg: 80 artsen werden voor de tuchtrechtspraak gedaagd. Ze kregen boetes van 1000 gulden, die MC betaalde. Dit kon natuurlijk niet eindeloos zo doorgaan. De Duitsers pasten een vergaande sanctie toe wanneer een arts zich niet aanmeldde bij de AK, namelijk ontzegging van de bevoegdheid tot uitoefening van het beroep arts. 6200 artsen verloren op deze wijze hun bevoegdheid. Ze boden nog wel geneeskundige hulp, maar dit werd niet beschouwd als werk, maar als het geven van advies. De Duitsers kregen geen vat op de artsen.

Intussen ging het in Duitsland steeds slechter; in Nederland ontstond onrust: het Amsterdamse bevolkingsregister werd opgeblazen, studenten weigerden de loyaliteitsverklaring te tekenen. De Duitsers grepen in: op 1 april moest de oude toestand zijn hersteld; 5500 artsen schreven in een brief dat ze met de actie geen andere bedoeling hadden dan zich te onttrekken aan de AK. Eind mei liet Seyss Inquart weten dat onttrekking aan de artsenbevoegdheid tuchtkamer of doodstraf tot gevolg kon hebben. Nog ging het Medisch Contact niet overstag; 360 artsen werden gearresteerd en naar het concentratiekamp Amersfoort gestuurd. Anderen doken onder. Er volgde een compromis. Veel artsen kregen tenslotte een boete van 50 gulden. De gevangengenomen artsen werden weer vrijgelaten.

De Artsenkamer werd opgeheven. De Duitsers gingen nu te rade bij de vroegere bestuursleden van de medische organisaties. Het Medisch Contact heeft tijdens de oorlog doorgewerkt. Zij wist haar werkwijze te handhaven, en beperkte zich tot het geven van adviezen. Trots kan het MC stellen, dat zij in 1941 een van de eerste georganiseerde verzetsgroepen was. Na de Tweede Wereldoorlog ontstond een situatie, waarin het peil van de artsen door betere wetgeving en scholing op een hoger niveau kwam te staan. Hierover wil ik in een volgend artikel meer vertellen.

Lezing en concert door het middeleeuwse Muziek Ensemble Super Librum - 22 januari 2013

Op 22 januari 2013 vond in zalencentrum de Hoogte in Winsum een bijzondere lezing annex concert plaats door het middeleeuwse ensemble Super Librum, deze avond vertegenwoordigd door het duo Jankees Braaksma (portatief) en Marian van der Heide (sopraan).

Cees de Ranitz

De voorzitter J. Tersteeg opent de vergadering en heet de aanwezigen welkom, in het bijzonder beide solisten, die nog druk doende zijn met de opstelling van het meegebrachte orgel. Dit betreft een portatief orgel voorzien van een balginrichting, noodzakelijk voor de luchtvoorziening, welke handmatig aan de achterzijde wordt bediend. Het aantal toehoorders bedraagt ruim 35 personen.

De voorzitter meldt dat er een begin is gemaakt met het overbrengen van de archieven naar ons kantoor in het Jacobijnenhuis, waar ook de aan te schaffen scanner voor het beeldbankproject wordt opgesteld. De secretaris meldt dat ook op de volgende lezing, die op de jaarvergadering wordt gehouden, de middeleeuwen op het programma staan. Prof. D. de Boer zal dan spreken over de voetreis naar Rome van abt Emo van Wittewierum in het jaar 1211.

Laatmiddeleeuwse muziek uit Groningen en de Ommelanden

Nadere kennismaking met de beide solisten en hun relatie tot onze voorzitter. Jankees Braaksma bespeelt de blokfluit en is verbonden als docent aan de Stedelijke Muziekschool te Groningen. Hij kreeg zijn opleiding aan het Prins Claus conservatorium en een vervolgoopleiding in Amsterdam. Hij specialiseerde zich vervolgens in de middeleeuwse muziek. Daarnaast bespeelt hij een portatief. Dit is een draagbaar orgel naar middeleeuws model, waarvan hij drie verschillende uitvoeringen bezit, welke door de Nederlandse orgelbouwer Winold van der Putten werden gebouwd.

Marian van der Heide studeerde eveneens aan het Prins Claus conservatorium en specialiseerde zich als solozangeres in barokmuziek. Ook zij is als docent verbonden aan de Stedelijke Muziekschool. Samen met enkele andere collega's spelen zij sinds 2002 in het ensemble Super Librum, dat vanavond in kleine bezetting optreedt.

Jacques Tersteeg studeerde in Nijmegen middeleeuwse Nederlandse taal en Letterkunde. Als bijvak nam hij musicologie, waarvoor hij op de Universiteit van Oxford gedurende een jaar middeleeuwse kerkmuziek bestudeerde. Bij een aantal concerten van Super Librum was hij betrokken als verteller.

De belangstelling voor middeleeuwse muziek in

Ensemble Super Librum

Groningen is in het bijzonder gestimuleerd door het onderzoek van wijlen prof. Jos. Hermans, die mede de middeleeuwse orgeltabulatuur uit het Winsumer klooster op het spoor kwam. In 1996 is deze muziek in de Torenkerk uitgevoerd door organist Klaas Veltman. Bij de uit te voeren werken is teruggegrepen op de vondsten van partituren uit verschillende kloosters, zoals ook het dominicaner klooster te Winsum. Door het gezag van de kerk kwam vrijwel de gehele bevolking in contact met deze vorm van instrumentale muziek gecombineerd met zang. Niet in alle Groninger kloosters waren aanvankelijk orgels toegestaan; in Winsum waren wel orgels aanwezig, getuige het feit, dat bij de beeldenstorm rond 1550 de echtgenotes van de gebroeders Ripperda op het orgel quatre-mains speelden en geuzenliederen ten gehore brachten. Zowel het Groningerland als het aangrenzende Oost-Friesland, die samen ook wel met de "orgeltuin van Europa" worden aangeduid, staan bekend om de vele bewaard gebleven oude orgels, waarvan sommige onderdelen zelfs dateren uit de het begin van de zestiende eeuw. Twee voorbeelden daarvan zijn het orgel van de kerk in Krewerd uit 1531, alsmede het orgel van de Groninger Martinikerkerk, alwaar nog pijpwerk is teruggevonden van de vermaarde Rudolph Agricola uit Baflo (1444-1585), die er orgeladviseur was. De gebruikte orgels bezaten in die tijd niet de grote afmetingen van thans; veelal waren het kleine of middelgrote instrumenten.

Middeleeuwse muziek (kerkmuziek en volksmuziek)

Met de Middeleeuwen wordt de periode van 400-1400 aangeduid. In de zestiende eeuw verandert er veel,

vooral door beeldenstorm in 1526 en het hierop volgende proces van de reformatie. Vanuit de kloosters zijn ons door de monniken niet alleen fraaie gekalligrafeerde teksten en afbeeldingen overgeleverd, maar ook partituren. De kloosters hadden veelal in de stad een refugium (een toevluchtsoord), waar in tijden van oorlog een veilig onderkomen kon worden gezocht. Dit heeft ertoe bijgedragen, dat er nog een deel van de handschriften en andere bezittingen bewaard is gebleven. Veel is echter ook verloren gegaan, enerzijds door oorlogsgeweld en anderzijds door de overgang naar de hervormde religie als staatsgodsdienst in de Republiek, hetgeen gepaard ging met de afbraak van de kloosters.

Partituren en instrumenten

Daar geen van de middeleeuwse instrumenten de tand des tijds heeft overleefd is de herbouw van instrumenten en intonatie van de pijpen een kwestie van giswerk geworden. In de Groninger kerken klonk in de Middeleeuwen voornamelijk de gregoriaanse zang al of niet in combinatie met orgelspel. Daarnaast werd wel gebruik gemaakt van een klokkenspel. Niet alleen in, maar ook buiten de kerk klonk er muziek: wanneer in Groningen na zonsopgang de stadspoorten opengingen, improviseerden de stadspijpers (blazers) vanaf de Martinitorren bekende wereldlijke of geestelijke liederen. Verder was er bepaald, dat wanneer de burgerwacht 's middags op de markt verscheen, de torenwachter psalmen of leerrijke liederen uit het westerraam diende te blazen. De stadspijpers gebruikten daartoe instrumenten als een handsfluit, schalmei, pommer, schuiftrumpet en doedelzak. Daarnaast werd op straat gebruik gemaakt van de viool, de lier en kleine percussie-instrumenten als bellen en met huiden bespannen trommels.

De gebruikte muziekstijl

De volgende vraag is: wat speelden ze dan voor muziek en in welke stijl gebeurde dat in het laatmiddeleeuwse Groningen? De kerkelijke muziek ontstond vooral in kloosters, waarbij aanvankelijk anonieme priesters en monniken als componisten fungeerden. De melodie bestond uit een enkele melodielijn met teksten in het Latijn. De gregoriaanse zang kreeg pas vorm onder paus Gregorius de Grote (sinds 596). De term gregoriaans werd pas algemeen na 850; de uitvoering is eenstemmig, waarbij de melodie niet aan maat is gebonden.

Middeleeuwse partituur.

Hierbij wordt een fraaie afbeelding getoond van een gregoriaans muziekstuk, zoals dat door de kloosterlingen is opgetekend. De gebruikte notatie is anders dan de hedendaagse. De notenbalk bestaat uit vier lijnen. Het aantal sleutels is beperkt tot die van C en F. Het notenschrift wordt aangegeven met de zgn. neumen, die hetzij enkele noten aangeven dan wel groepen van twee of drie in een teken. Er zijn zes enkelvoudige neumen,

in de vorm van een vierkant, ruit, apostrof, parallelogram en vlag. Daarnaast kent men verschillende samengestelde neumen, die combinaties vormen van twee of drie noten, welke met een enkel teken worden aangeduid en die met 19 verschillende Latijnse benamingen worden aangeduid. Sinds de 14e eeuw is het huidige notenschrift

Portatief orgel

algemeen geworden.

Uit de stad Groningen zijn twee mooie zestiende-eeuwse aan elkaar verwante handschriften bewaard. Het ene is een cantuale, een vesper- en lofboek voor de Martinikerk, het andere een processionale, eveneens voor de Martinikerk. Deze bevat gregoriaanse gezangen voor de jaarlijkse processies en heiligenfeesten. De Martinikerk was aanvankelijk gewijd aan Johannes de Doper (Sint Jan) en pas later aan de heilige Martinus (Sint Maarten). De kerk bezat namelijk een relikwie in de vorm van een (bloedende!) arm van Johannes de Doper, welke werd getoond aan bezoekende pelgrims, die vervolgens (uiteraard na betaling van de aflaat) konden worden verlost van hun zonden. De huidige Sint Jansstraat is naar Johannes de Doper vernoemd.

Geluidsvoorbeelden

Het duo van Super Librum vertolkte een aantal liederen. Op de website van Super Librum zijn geluidsfragmenten te vinden, ook is het mogelijk de cd's te bestellen.

1. Het Paasspel van Hellum

Super Librum heeft in 2003 voor het eerst een passiespel uit Hellum opgevoerd tijdens de manifestatie "Hel en Hemel" in het Groninger Museum. Van dit passiespel is de oorspronkelijke lijnloze partituur teruggevonden, die zich thans bevindt in het museum het Catharijne Convent in Utrecht. Na overbrenging van de gevonden melodie naar het toen gangbare vierlijnige notenschrift door dr. Ike Loos kon aan de herinterpretatie worden begonnen. Hiervoor moest bovendien het juiste orgeltype worden gemaakt, dat overeenstemt met de tijd van herkomst van de partituur. Het spel werd oorspronkelijk opgevoerd in de St. Walfriduskerk te Hellum en kan worden beschouwd als een voorbeeld van de oudste vorm van Europees christelijk muziektheater. Het spel is grotendeels gebaseerd op vondst van de drie Maria's van het lege graf van Christus in de vroege morgen van Pasen. Hiervan wordt een cd-opname ten gehore ge-

Gregoriaans

bracht, welke werd opgenomen in de kerk van Zeerijp.

2. *Ad cantus leticie*

Ad Cantus Leticie is de titel van een uit de dertiende eeuw stammende tweestemmige kersthymne, welke afkomstig is uit het klooster van Aduard. Het bijzondere is, dat dit het enige bewaarde muziekstuk is van dit klooster. Dat de muziek bewaard is gebleven is te danken aan Albertus Hardenberg (1510-1574), die na zijn vertrek uit het klooster predikant werd in Emden en een grote collectie boeken meenam, welke zich thans in de Johannes a Lasco Bibliotheek aldaar bevinden. Het is een vreugde- en danklied ter gelegenheid van de geboorte van Immanuel, wiens komst reeds was voorspeld door de aartsengel Gabriël.

3. *Het gezellenlied uit Winsum*

Het lied 'Wol up ghesellen' komt vrij veel voor in manuscripten uit de 15e eeuw. De tekst van 'Wol up ghesellen' uit de Winsumer orgeltabulatuur kon helaas niet worden gereconstrueerd. Super Librum speelde voor de cd een improvisatie op de oorspronkelijke melodie waar het orgelstuk uit Winsum op is gebaseerd. Deze improvisatie wordt uitgevoerd op een reconstructie van een middeleeuws carillon. Dit carillon werd vervaardigd door klokkengieter Simon Laudy uit Finsterwolde.

4. *Musici en hun instrumenten in het Groningse klooster Feldwerd uit 1491*

Het klooster van Feldwerd of Oldenclooster behoorde tot de benedictijner orde; het was gelegen op een wierde ten noordwesten van Holwierde. De afgebeelde instrumenten zijn: luit, portatieforgel (!), schalmei en vedel. Een tweede muziekstuk uit Feldwerd, dat door Super Librum op cd is uitgebracht, betreft een handgeschreven partituur met klaviermuziek uit de 14e eeuw. Deze partituur is teruggevonden in de perkamenten kaft van een incunabel (wiegedruk uit het eind van de 15e eeuw)

aanwezig in de UB te Groningen (Incunabulum 70). Tevens worden in dit handschrift de basisbegrippen van muzieknotatie uitgelegd.

5. *De Winsumer orgeltabulatuur uit 1430/1431*

Het bestaan van orgelcomposities uit Groningerland werd duidelijk door de vondst van een vijftal verschillende orgelcomposities van de hand van pater Ludolf Wilkes (Ludolphus Wylkini) uit Winsum. De stukken zijn betrekkelijk eenvoudig van aard. Eén ervan lijkt op het begin van een dans (basse danse (zie onder), waarvan het tempo in de herhaling versnelt.

Door onderzoek door Prof. J. Hermans, die als bijzonder hoogleraar westerse handschriftkunde en boekwetenschap verbonden was aan de RU te Groningen, kon onder meer door analyse van de handschriften worden vastgesteld, dat deze muziek afkomstig moest zijn uit het Winsumer dominicanerklooster. Verder bleek hem dat veel orgelmuziek uit de middeleeuwen en de renaissance een dominicaner signatuur draagt. Door de vondst van een in het prekenboek mee ingebonden brief van 6 april 1431 van de dominicaner prior Frater Thidericus Suidbert, welke betrekking heeft op een reispass voor de bovengenoemde pater Ludolphus, is de toeschrijving van de gevonden tabulatuur aan het Winsumer klooster buiten twijfel. Uit het feit dat bij de oplevering van het orgel in Marienhaf (Oost-Friesland) het opschrift vermeldt "Magistrum Thidericum de Dominis", blijkt de betrokkenheid van de Winsumer prior als adviseur bij de bouw van dit orgel. Verder is bekend dat dominicaner broeders uit Leeuwarden tot in Rostock reisden, getuige de herkomst van het volgende Marialied.

Vervolgens worden drie stukken ten gehore gebracht, waarvan de laatste via een cd van het gezelschap:

- Ave Pulcherrima (een hymne) uit het Rostocker Liederbuch uit 1465-1485)
- de Winsumer orgeltabulatuur gespeeld op het portatief
- Basse danse "Frysicum", door Jankees Braaksma gereconstrueerd naar aanleiding van het 15e eeuwse manuscript met Basse Danses van Margaretha van Oostenrijk.

Het lied Frysicum is zowel een volkslied als een basse danse. Bij de uitvoering van deze dans wordt het bovenlichaam stil gehouden, terwijl het onderlichaam beweegt. Verondersteld wordt dat deze muziek ook in de regio van Groningen bekend was en tot het dansen uitnodigde. Na de statige basse danse volgt meestal een tweede snellere versie van Frysicum.

7. *Muziek van Rudolf Agricola*

Roelof Huesman (Rudolphus Agricola (1444-1485) was afkomstig uit Baflo, waar zijn vader proost of persona was van de kerk. Spoedig na de geboorte van zijn zoon werd zijn vader benoemd tot abt van het klooster

van Selwerd. Roelof studeerde in Erfurt, Keulen, Pavia en Ferrara en ontwikkelde zich tot van de belangrijkste vroeg-humanistische geleerden van de noordelijke Lage Landen. Hij beheerste als geen ander de klassieke talen Grieks en Latijn. Daarnaast was hij muzikaal begaafd

Rudolph Agricola

en speelde op fluit, luit en orgel. Ook ontwierp hij orgels; pijpen van zijn hand zijn teruggevonden in het orgel van de Martinikerk te Groningen. In Ferrara werkte hij als organist aan het hof van hertog Ercole d'Este. Terug in Groningen in 1479 werkte hij enige jaren als stadssecretaris. In 1482 vertegenwoordigde hij de stad Groningen aan het hof van keizer Maximiliaan I. Daarna vertrok hij in 1484 op verzoek van de bisschop van Worms naar Heidelberg, waar hij onderwijs verzorgde. Na een reis naar Rome overleed hij in Heidelberg. Van zijn muziek zijn geen grote collecties bewaard gebleven. Veelal begeleidde hij zijn zang door te spelen op de luit. De teksten geschreven in de moedertaal werden wijd en zijd gewaardeerd in de stad Groningen. De melodieën werden vierstemmig uitgevoerd. Onder de naam Roelkin (als verbastering van kleine Roelof) vinden we in het Cancionero Musical de la Catedral de Segovia (muziekverzameling van de kathedraal van Segovia) een virtuoze instrumentale versie van het stuk "De tous bien playne" en twee driestemmige werken getiteld: "Zart reijne vrucht" en "Vrugt en moet ic gaen dahin", die worden toegeschreven aan Agricola. Vervolgens worden deze werken op cd ten gehore gebracht. Tenslotte wordt een hymne in de vorm van een gedicht voorgedragen, welke betrekking heeft op Allerheiligen, waarna de voordracht wordt afgesloten met een Maria-lied getiteld: *Ave spes et salus infirmorum* (zie elders op deze pagina).

Lezing en concert worden afgesloten met een groot applaus voor de beide solisten. Voorzitter Tersteeg dankt de beide leden van Super Librum hartelijk voor hun komst naar Winsum, waarbij de leden van de HVWO in de unieke gelegenheid werden gesteld om zowel de muziek als de uitleg erbij te kunnen beluisteren. De cultuurschat van de middeleeuwse orgelmuziek in de vele Romaanse kerken in Groningerland is bewaard gebleven als een stem uit een ver verleden.

Bronnen:

1. Akkerman, A., *Rudolph Agricola, Six lives and Erasmus*, Van Gorcum, Assen, 2013
2. Boomsma, C., *Rudolf Agricola, Alumni magazine RU Groningen*, 17de jaargang, no. 3
3. Braaksma, J en E. Huizing, *Klinkende Klei, Groningen 2012*
4. Infobulletin Winshem, *Eerste jaargang nr. 2, 1996*
5. <http://www.superlibrum.nl/>
6. <http://nl.wikipedia.org/wiki/Pijporgel>

Ave spes et salus infirmorum *Marialied*

Gegroet hoop en genezing van zieken,
u die de wanhopigen terugroept.
Gegroet, stralend hemels licht,
u, overvloeiende troosteres.
U beheerst de omwenteling
van de hemel en de aarde
zeer lovenswaardige Maagd,
eerbiedwaardige moeder, die zonder man.
Laten wij allen uw maagdelijkheid eren
opdat wij ons verheugen zonder einde
Moeder van de hoogste koning
Wij zijn afgedwaald op deze weg,
maagd Maria, wij staan er slecht voor
Geef uw heerlijke hulp om de verlokkingen
van het vlees te weerstaan
Opdat wij zonder moeilijkheden
op de jongste dag kunnen staan
Voor de rechter, ons verheugend
en niet wenend met de verdoemden.
De geneugten van dit korte leven
De dood die hierna komt
De korte genietingen zijn zoet voor de zondaars
De helse straf die daarna volgt is lang.
Behoed ons hiervoor, Maria,
maak dat wij wandelen met de gezegenden.

Vertaling: Lydia Wierda

Giften

De HVWO heeft van de heer P. Noord, Kloosterstraat 8 te Winsum, twee dvd's ontvangen met als onderwerp "Herdenking treinramp Winsum 25-7-1980". Namens de Vereniging danken wij hem daar hartelijk voor.

Vijftiende eeuwse pijpenbeeldjes uit de wierden van Obergum en Winsum

Jacques Tersteeg

Enige jaren geleden vond Klaas Kracht (Westerstraat) tijdens een verbouwing in zijn tuin een onooglijk, gehavend (geen voeten en hoofd), doormidden gebroken beeldje, waarover achterbuurman Jan Bijsterveld

Christuskind uit Winsum (foto Jacques Tersteeg)

(Nieuwstad) zich ontfermde. Hij borg het gedurende enkele jaren op in een brillenkoker en legde het in een kast. Toen ik het onlangs onder ogen kreeg, was ik blij verrast.¹

Het beeldje, dat nu zonder hoofd en voetjes nog zo'n 7½ cm. hoog is, is gemaakt van zogenaamde pijpenbeelde. Pijpaarde of pijplei is een fijne, taaie, blauwachtige en witbakkende klei, die in Nederland veelal vanuit het Rijnland werd ingevoerd en die we kennen van de latere 'Goudse' pijpen (zeventiende tot begin twintigste eeuw).

Reeds in de vijftiende en zestiende eeuw werd pijpenbeelde ook veelvuldig gebruikt voor het maken van kleine, betaalbare heiligenbeeldjes, die vaak als souvenir tijdens jaarmarkten, bedevaarten en processies verkocht werden en mee naar huis werden genomen en daar een speciale plaats kregen. Soms droeg men het beeldje ook wel op zak, als een soort talisman. In geval van nood, ziekte en ander onheil wendde men zich dan tot de favoriete pijpenbeelde heilige, die vaak 'gespecialiseerd' was in de genezing van bepaalde kwalen.

Voor het vervaardigen van deze beeldjes gebruikten de pijpmakers veelal twee mallen (voor- en achterkant) die door een pen-en-gatverbinding werden samengevoegd. De naad tussen de voor- en achterkant van het beeldje uit de Westerstraat is nog goed zichtbaar.

Het assortiment heiligen (soms ook engelen of geestelijken) was beperkt. Veruit het meest geliefd waren de beeldjes van Christus(kind) en Maria, gevolgd door de heilige Barbara en Catharina. Het beeldje uit de Westerstraat behoort tot het type van het Christuskind, een naakt en staand jongetje dat met beide handen een duif (symbool van de H. Geest) tegen zijn borst houdt. Vaak werd dit type beeldje wel bij een baby in de wieg gelegd, ter bescherming tegen allerlei ziektes en kwade geesten. Het beeldje zal omstreeks 1450 zijn vervaardigd. Waar het precies gemaakt is, is niet nauwkeurig te

Voorbeelden Christuskindjes

Mal met beeldje

achterhalen.

Op de foto links is de incomplete voor- en achterkant van het uit de vijftiende eeuw stammende Christuskind uit de Westerstraat afgebeeld. Hierboven een foto van de voorzijde van twee complete elders gevonden Christuskindjes en een foto van hetzelfde type beeldje met links de mal voor de voorzijde. De beeldjes waren veelal hol van binnen.

Er is in Winsum nog een tweede pijpenbeelde teruggevonden, namelijk door Berend Raangs (Havenstraat) in zijn tuin. Helaas is ook dit beeldje onthoofd en grotendeels ontvoet en van een dubbele sokkel ontdaan. Het elegante, ook holle beeldje draagt ook iets in de handen, al is niet meer vast te stellen wat dat is geweest. Het gewaad vertoont aan de bovenzijde een V-hals. Op de rug lijkt een tweetal letters te zijn ingekerfd: een Griekse hoofdletter gamma (Γ) en omikron (O), beide gevolgd door een punt. Het gewaad van dit beeldje is aan de rugzijde zeer summier gehouden (twee plooiën), aan de voorzijde vertoont het, naast de V-hals, bij de rechter knie een opvallende naar links lopende plooi en het restant van een schoentje.

Het is niet gelukt dit beeldje nader te identificeren.²

Heiligenbeeldje uit Winsum, achter- en voorzijde (foto Jacques Tersteeg)

Noten

1. Zie *Dagblad van het Noorden*, donderdag 19 september 2013, 22.
2. Voor literatuur over pijpenbeeldjes verwijs ik onder andere naar: google, pijpenbeeldjes, www.pijpaardenbeeldjes.nl, www.museumkennis.nl, W.H.Th. Knippeberg, in: *Brabants Heem* (jg. 25 1973) 74 en A. Clazing, 'Santen uit zand. Pijpaarden beeldjes uit Amersfoortse bodem', in: *Flechte Jaarboek* (2002) 100-113.

Winsum en Obergum gezien vanaf De Ster

Hans Huitsing

Vanaf de molen “de Ster” een panoramafoto.
Op de voorgrond zien we de voormalige Openbare Lage-
re School, thans in gebruik als bibliotheek;
Vervolgens een transformatorhuis; het winkelpand van R.
Martini, waarin later de verfwinkel van Jitze Sennema,
later door zijn zoon Bob Sennema uitgebreid tot een Doe
Het Zelf - winkel; daarachter het vroegere gemeentehuis
(gebouwd in 1907), met torentje en daarachter het Lo-
gement Alderts, (Kremer, Til, Bron, thans zijn hierin de
Wereldwinkel en café J & A gehuisvest.)
Ook zijn er nog veel daken van huizen in Obergum te
zien, o.a. het pand van vroeger schoenmaker Oostenrijk
in de Westerstraat, met het ronde dak.
De toren van de Obergumer kerk steekt fier boven alles
uit, en helemaal achteraan is de boerderij van de fam.
Hekma Wierda nog waarneembaar.

Giften

Van de heer C. de Ranitz heeft de Historische Vereni-
ging een statief, een overheadprojector, een projectieta-
fel en een stekkerdoos ontvangen. Het bestuur zegt de
heer De Ranitz hierbij zeer hartelijk dank daarvoor.

Rond De Valk in de periode 1850 -1990

In het vorig nummer van Winshem verscheen het eerste deel van de bewoningsgeschiedenis van Hoofdstraat Winsum 45, het voormalig logement De Valk. Huidig bewoner Paul de Vos heeft in de archieven veel informatie opgedoken over de bewoners van De Valk, maar ook de omringende panden hebben zijn aandacht.

In dit artikel volgen we de familie Siersema. Daarna de recente geschiedenis vanaf 1960, waarin het pand achtereenvolgens dienst doet als winkel, dierenartsenpraktijk en atelier.

Paul de Vos

Geert Willem Siersema

In de geschiedenis van de bouw van de kerk van de Christelijke Afgescheiden gemeente duikt de naam op van Geert Willem Siersema. Hij is de schakel tussen het pand De Valk en de schuurkerk. In januari 1871 wordt het huis van steenfabrikant Roelof Leggelo met 400 m² grond verkocht aan zoon Geert Willem Siersema, voorheen koopman in Obergum. Hij verhuist met zijn kinderen naar de Hoofdstraat nr. 30, nu nr. 36. (Meer informatie over de kerkbouw in nevenstaand kader.) Wie is nu Geert Willem Siersema? Een brief van een nazaat, Gerrit Siersema jr., verschaft meer duidelijkheid.

In 1813 wordt Gerrit Allershoff Hopma geboren, zoon van Pieter Bartelts Hopma en Aafke Swaagman (overleden in 1862). Gerrit Hopma is molenaar op De Vriendschap en trouwt in 1839 met Aaltje Ames van Ham (1807-1857). Uit dit huwelijk worden 4 kinderen geboren. Het tweede kind, dochter Grietje, geboren in 1813, is de grootmoeder van mijn zegsman Gerrit Siersema. Grietje trouwt op 28 mei 1869 met Gerrit Willem Siersema, die te boek staat als hotelhouder. Mogelijk pacht Gerrit in die tijd al De Valk van Pieter Alderts. Hij koopt in 1871 van de kerk het huis met grond op nr. 30.

Gerrit Willem Siersema en Grietje Hopma kopen het huis 'De Valk' op 27-3-1897 van Hendrik Reyer, kastelein, en Antje Oldehove voor 4564,- en verhuizen naar de overkant. Op 21-6-1897 dient Siersema een aanvraag in voor het oprichten van een bakkerij op Hoofdstraat Winsum 45. Uit aktes blijkt dat de kastanjeboom er in ieder geval vanaf 1900 stond.

Uit het huwelijk van Gerrit en Grietje worden zes kinderen geboren:

- Douwe, geboren op 10 maart 1870. Hij wordt bakker en heeft een bakkerij in het pand Hoofdstraat 45.
- Aaltje Martini, geboren op 23 mei 1872
- Anna Frederika, geboren op 4 februari 1874
- Gerrittina Henderika, geboren op 4 september 1877
- Gerrit Ame, geboren op 27 december 1878. Dit is de vader van Gerrit jr. Siersema
- Aafke, geboren op 17 december 1885

Vergunning voor een schuurkerk

Eind juni 1843, bijna negen jaar na het begin van de Afscheiding (1834) werd in Winsum-Obergum een Christelijk Afgescheiden gemeente gesticht. Tot 1845 beschikte men niet over een eigen gebouw. In april 1845 gaat de Christelijke Afgescheiden gemeente over tot aankoop van perceel sectie E97, Hoofdstraat 32. Het perceel met bebouwing wordt gekocht van uurwerkmaker Berend Gerrits Klok en zijn echtgenote Anje Rypkes Beukema, die het in 1830 op een openbare veiling hadden verworven.

Op 18 juni 1846 werd door Koning Willem II vergunning gegeven voor het oprichten van een 'schuurkerk' aan de familie Antuma, die het pand voor een groot deel had gefinancierd. De woning werd ingericht als armenhuis. In 1867 werd de woning verbouwd tot pastorie, qua bouw gespiegeld aan de Valk. Het huis van Antuma werd in 1914 afgebroken, op dezelfde plaats werd toen een nieuwe pastorie gebouwd.

Al snel ontstaat de wens om een grotere kerk te bouwen. Op 9 maart 1868 wordt melding gemaakt van plannen voor het bouwen van een nieuw groter kerkgebouw. Het bestaande kavel is daarvoor echter te klein. Daarom wordt besloten de tuin achter het huis van de buurman (Abraham Kuipers, thans van Bolhuis) aan de zuidkant te kopen. Toch geeft ook dit bezwaren.

In 1870 besluit men dan om het pand van steenfabrikant Leggelo te kopen. Dit pand ligt kadastraal sectie E 98 Hoofdstraat nr. 30. Op het kavel staat een vrij nieuwe behuizing en een lange schuur. Het doel is deze schuur af te breken en de vrijkomende oppervlakte te betrekken bij de bestaande schuurkerk. Men mag een kerk bouwen als de uitoefening van godsdienst niet hoorbaar zal zijn in de Hoofdstraat te Winsum. Tot december worden tijdelijk de kerkdiensten gehouden in de openbare lagere school.

(Tekst op basis van Gereformeerde Kerk van Winsum-Obergum 1843-1993 van H.B. Gerritsma)

Hek bij ingang Gereformeerde kerk

Het winkeltje in serviesgoed

Gerrit vertelt in zijn brief over het leven in De Valk. Douwe heeft de bakkerij en later een winkel in serviesgoed en nog weer later servies en speelgoed. Aaltje moet voor moeder Grietje Hopma zorgen en doet de huishouding. Anne is boerin, zij melkt de koeien samen met Rika. Er stonden vijf koeien in de schuur, die regelmatig in het weiland stonden bij het nieuwe gemeentehuis.

Rika is psychisch niet in orde; ze is schreeuwerig en loopt wel eens zwaaiend met een bijl door het huis. Als ze op de driewieler naar Hamming gaat, moet Gerrit haar 't laatste stuk de brug op trekken. Toch heeft ze haar eigen muzieksysteem; ze speelt mondharmonica. Voor Rika is later het huisje er naast gebouwd, omdat ze zo'n herrie maakt, dat kan hier niet in de herberg.

De jongste, Aafke, heeft tbc tussen haar 14e en haar 20e jaar. De dames Siersema hebben gestudeerd. Gerrit Ame, de vader van mijn zegsman, is het buitenbeentje van de familie, want hij wilde niet studeren.

De overdracht van het huis na het overlijden van Gerrit Siersema aan de kinderen vindt plaats op 20 december 1924. Op 23 januari 1925 vindt de boedelscheiding plaats. Douwe woont op dat moment in Ezinge. Gerrit is winkelier in Amsterdam. Aaltje, Anna en Aafke zijn samen caféhoudster in De Valk. Een van hen drijft de winkel, waar serviesgoed en pannen worden verkocht. Later is dit nog een bibliotheekje geweest.

Achter de ingang van het logement zat een gordijn, direct daarachter liep een trap naar boven.

Alleen rechts in het pand waren op de begane grond twee slaapvertrekken voor gasten. Door het luikje werden de bestellingen doorgegeven bij het raam aan de zuidwestkant, eerste verdieping. Boven waren aan de zuidoostzijde twee bedsteden. Verteller Gerrit kwam alle vakanties logeren, hij sliep tussen de ramen op zuid.

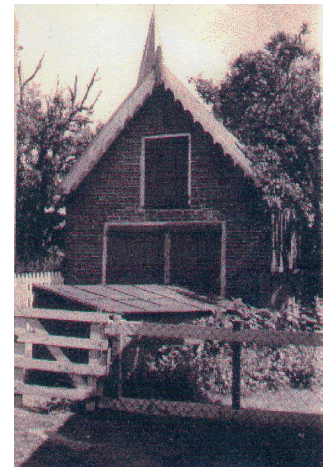
Initialen dochter in de muur van het aangebouwde huis

Het logement had achter de tap een eigen waterput, deze moet minimaal zeven meter diep zijn geweest. In de schuur van de doorrit zat een kelder van drie bij drie meter, twee meter hoog, deze is in 1979 volgestort met puin. Ook is in die tijd de betonnen vloer in de herberg gestort met daaronder drainagebuizen.

Gerrit Siersema sr. heeft later het huis verkocht aan Bouwes. De spullen, horren en toonbank zijn naar het openluchtmuseum te Warffum gegaan. Veel is door handelaren meegenomen, en ook hebben dorpelingen, zoals gewoonlijk, even buiten het dorp, veel verbrand.

Wachthuis

Het kleine huisje heeft vervolgens een tijd dienst gedaan als wachthuis van de busverbindingen van de Gado die door de straat liepen, nadat de treinverbinding met Zoutkamp in 1938 eindigde. Deze spoorlijn was de opvolger van de paardentram Winsum - Ulrum die van 13 november 1897 tot 31 maart 1922 dienst deed.

Klein huisje naast de schuur

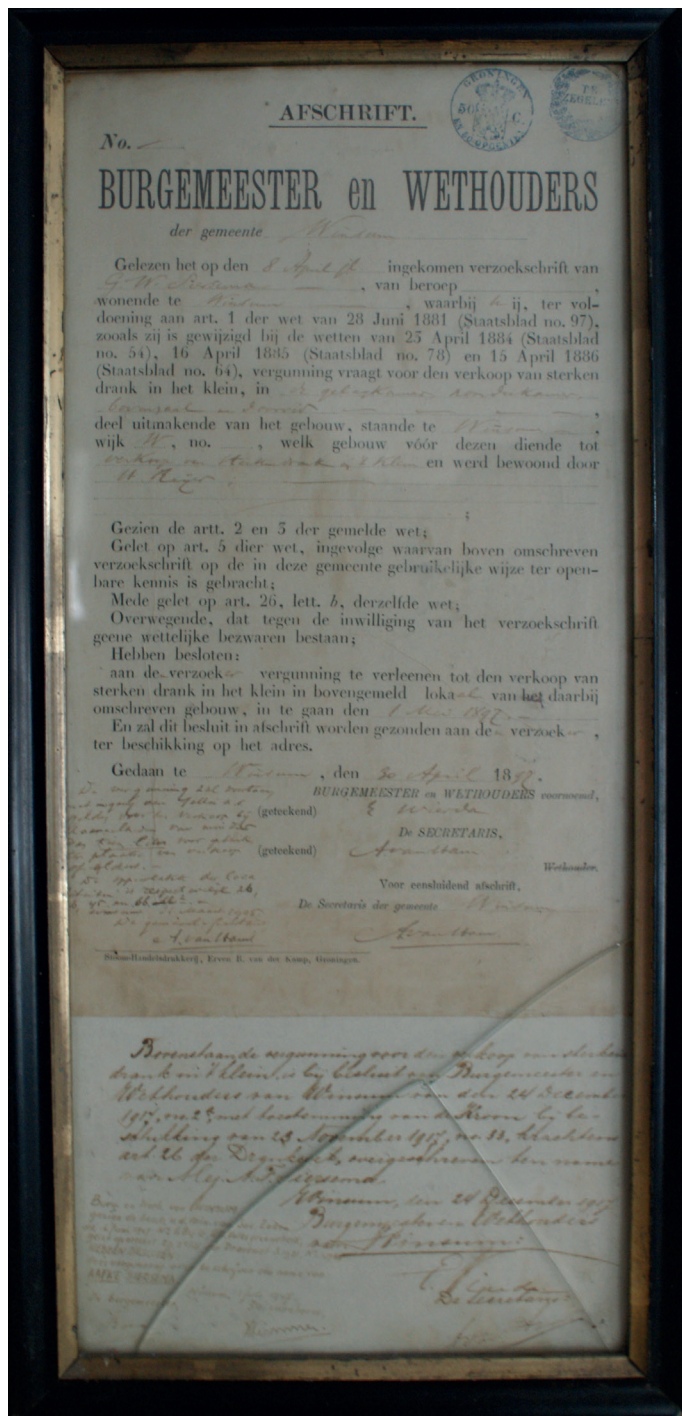

Stierenkeuring 1927

Harddraverijen in de Hoofdstraat

Al sinds 1804 worden er in de Hoofdstraat van Winsum harddraverijen gehouden. Eens per jaar op een zaterdag en zondag vindt dit evenement plaats. Deze draverij wordt gehouden in een deel van de Hoofdstraat en de weg door Bellingeweer. De baan heeft een lengte van 280 meter. In 1904 wordt het 100-jarig bestaan van de harddraverij uitbundig gevierd. De laatste harddraverij vond plaats in 1930.

Daarnaast wordt ook in die tijd rond oktober 'baistenmaart' in de Hoofdstraat gehouden. Hier vindt ook de stierenkeuring plaats, georganiseerd door de afdeling Winsum van de Groninger Maatschappij van Landbouw. Die dag kwamen boeren uit de wijde omtrek om vee te kopen en verkopen. Logement de Valk zat dan barstensvol.

Vergunning G.W. Siersema

Detail spanten

Warenhuis De Valk

Siete Bouwes (Winsum, 22-2-1912/21-6-2001) en zijn vrouw Tetje Bijlstra (Franekeradeel, 29-4-1911) kopen de Valk op 21 juni 1965. Zij zijn in 1959 in de Geert Reindersstraat komen wonen. Siete Bouwes had al contact met Siersema omdat hij de paardenstal gebruikte. Door dit contact heeft hij dit pand kunnen kopen; het was geen publieke veiling, de prijs was al afgesproken voor de dood van Siersema. In 1966 verplaatst Siete zijn winkel naar de overkant.

De ruimte van de herberg wordt nu een winkel in keuken-, huis-, tuin- en doe-het-zelf benodigdheden; Er wordt op 14 mei 1969 een nieuwe boom geplant; een langzaam groeiende eik. De ramen aan de straatzijde worden tijdelijk tot etalages samengevoegd en zullen in 1979 in de oorspronkelijke staat worden teruggebracht.

Winkel Bouwes in De Valk

Schuurtje

Voordat hij de winkel bezat was Siete timmerman op de steenfabriek. Al in 1904 was zijn vader bedrijfsleider op de steenfabriek Timmer in de Brake. Het gezin woonde midden in de fabriek.

De steenfabriek is in de jaren 70 gesloten en gesloopt. De fabriek maakte voornamelijk drainagebuizen voor de landbouw. Deze buizen zijn gebruikt bij de latere verbouwing tot dierenartspraktijk onder de betonnen vloeren, dit om het wellend grondwater tegen te gaan. Siete gebruikt bovendien de rails van het smalspoor als spanten in de doorrit (de grote schuur achter de herberg). Over dit smalspoor liep een kleitreintje, waarmee de klei van het land naar de fabriek werd gebracht. Zijn zoon, inmiddels technisch constructeur, helpt hem hierbij en maakt hier de berekeningen voor. Deze zoon heeft na zijn militaire dienst vanaf 1961 met zijn vrouw in het kleine huisje gewoond.

Rond 1967 sloopt Siete het pand aan de Kerkstraat nummer 2, indertijd gebouwd voor Rika Siersema, en

laat hier een nieuw huis bouwen. Hier gaat hij met zijn vrouw wonen. Na wat grondruil in 1967 breekt Siete Bouwes ook het schuurtje aan de zuidoostkant van het complex af. In 1969 bouwt hij een grotere schuur, waarin hij zijn oude ambacht als timmerman weer oppakt en een houtwerkplaats begint.

In 1977 wordt Bouwes 65 jaar. Mogelijk is hij met de winkel en werkplaats gestopt en verhuurt de winkel en bovenverdieping aan een meubelmaker die hier zijn toonzaal had. Zijn vrouw kon hier niet goed aarden en ze verhuisden op hun oude dag naar Norg. Siete Bouwes overlijdt op 21 juni 2001 te Norg.

Dierenartsen praktijk Noord West

In 1979 is het complex na een grondige verbouwing verhuurd aan de Dierenartsenmaatschap Noord West, de heren Bruins, Nicolai en Lusink. Veel Winsumers kennen het pand dan ook als dierenartsenpraktijk. Toen zijn ook de etalageramen aan de straatzijde op last van de gemeente weer in originele situatie teruggebracht. Het kleine huisje werd als vergaderruimte gebruikt. In bijna twintig jaar tijd groeit deze praktijk uit zijn jasje. De huur wordt ontbonden en de dierenartspraktijk verhuist naar Lombok.

Op 2-5-1994 wordt het complex in tweeën gesplitst. Het huis aan de Kerkstraat met werkplaatsschuur aan de Hoofdstraat, wordt verkocht aan de familie Scholma. De praktijkruimte wordt verkocht aan de Willard Bax en Eveline Dreven. Zij verkopen de praktijkruimte op 15 augustus 1995 aan de familie De Vos.

Vosart

De kunstenaars Paul en Anja de Vos – Bullinga runnen samen al 20 jaar het kunstbedrijf Vosart. Zij regelden dat de mandeligheid van het

voorterrein verdween waardoor een terras en voortuin met sierhek kon worden aangelegd. Vijf jaar lang is per twee maanden het uithangbord van Gerrit Willem Siersema, stammend uit 1908, voorzien van limericks, totdat te vaak vrachtwagens het bord en ophangbeugel beschadigden.

In de doorrit ruimte heeft Paul een tijd creatieve kindercursussen gegeven. Nu wordt de winkelruimte gebruikt als atelier, waarin vandaag de dag portretten worden vervaardigd.

Bronnen:

Gronings verleden,
Winsum Gedenkboek 1982, Wolters-Noordhoff/ Bouma's Boekhuis,
Groningen 1982
Winshem 1057-2007,
Winsum in ansichten I en II
Gereformeerde kerk van Winsum-Obergum, 1843-1993, H.B. Geritsma
Winshem (Tijdschrift van de historische vereniging Winsum)
Gesprekken met Siete Bouwes en Gerrit Siersema (jr)
Foto's mevr. Zwerver
Foto's Paul de Vos
Groninger Archieven
www.watwaswaar.nl
www.genlias.nl
Koopaktes Hoofdstraat 47
Het huis staat kadastraal eerst bekend onder nummer 73 en nr 74, dit wordt nr 583 in 1965, later gesplitst in nr 794 en nr 795, vervolgens nr 1789.

Atelier Hoofdstraat 45

Overzicht bewoners en eigenaren van De Valk	
Jaar	Eigenaar
ca. 1800	Gerrit Valk
tot 1815	Willem Jacobs van Weerden en Pietertje Derks
1815	Jacob van Weerden en Trijntje Jacobs Hylkema
1824	Jacob Jans Vonk en Trijntje Jacobs Hylkema
ca. 1820	Wessel Borgman en Trijntje Jans van Nooten
1830	Aldert Jans Alderts en Jantje Pieters Martini
1852	Pieter Alderts
1893	Hendrik Reyer en Antje van Oldehove
1897	Gerrit Willem Siersema en Grietje Hopma
1924	Aafke, Aaltje, Rika en Douwe Siersema - Verhuur aan Gado en onderwijzers - Verhuur schuur aan Siete Bouwes
1966	Siete Bouwes - Verhuur aan meubelmaker - Verhuur aan dierenartsenpraktijk Noord West Groningen
1993:	Kavel wordt gesplitst in twee delen: 1. doorrit, schuur en 'kleine huisje' 2. Kerkstraat 2 en daarachter liggende schuur
1993: Willard Dreven en Eveline Bax	1993: fam. Scholma
1995: Paul, Anja en Jerry de Vos-Bullinga	1997: Richard Beereboom en Annet Dijkstra

Oproep: dienstbodes gezocht!

De redactie van Winshem ontving een oproep van journaliste Tialda Hoogeveen. Zij werkt aan een boek voor Uitgeverij Thomas Rap over dienstmeisjes in Nederland. Het boek verschijnt dit najaar. Daartoe interviewt zij enkele vrouwen die dit werk vroeger hebben gedaan. Jonge meiden die toen ze 12 à 14 waren het ouderlijk huis verlieten om een huishouden te draaien bij de notabelen, zoals boeren, advocaten, artsen, middenstanders, en adel.

In totaal zullen zes à zeven vrouwen uit heel Nederland worden geportretteerd.

Voor de geografische spreiding van het boek zoekt zij nog iemand die in Groningen als dienstbode heeft gewerkt, bij voorkeur in dienst van een herenboer.

Heeft u als dienstbode gewerkt op een boerderij in Groningen en bent u bereid mee te werken aan een interview? Of kent u iemand die als dienstbode in de eerste helft van de twintigste eeuw heeft gewerkt? Uw bijdrage kan onder pseudoniem in het boek worden opgenomen, indien u dit wenst.

U kunt contact opnemen met Tialda Hoogeveen, mail@tialdahoogeveen.nl

Het landschap van Ubbega: een toplocatie!

Ben Westerink

Het Groninger wierdengebied is onderdeel van een oud cultuurlandschap. Het werd meer dan tweeduizend jaar geleden in gebruik genomen en sindsdien hebben talloze generaties bewoners er elementen aan toegevoegd. Het landschap werd een collage van woonheuvels, verhoogde huisplaatsen, vergraven waterlopen, sloten, oude wegen, dijken, kloosterterreinen, zijlen, sluizen, kerkenpaden en fietspaden. Iedere vierkante meter is functioneel ingericht, met recht een cultuurlandschap. Gemaakt door boeren en dorpelingen, maar vooral door boeren. Een natuurgebied was het nimmer.

De rijke geschiedenis van het Groninger landschap is helaas op veel plaatsen uitgewist. Onze grootschalige stijl van leven heeft zijn tol geëist. Maar er zijn uitzonderingen. Het landschap rondom Adorp, Sauwerd en Wetsinge zit nog vol cultuurhistorie. Er zijn weinig plekken in onze provincie waar de ontstaansgeschiedenis van het gebied zo goed bewaard gebleven is als in ons gebied.

Rond 1730 brachten de stad en de provincie de kloostergoederen in kaart. Dankzij deze inventarisatie bezitten we gedetailleerde historische kaarten van grote delen van het agrarisch gebied van de provincie. De Koningslaagte en de Paddepoel zijn door de landmeters compleet weergegeven. Zelfs de dobben en dammen zijn ingetekend. Als we de kaart met een huidige luchtfoto vergelijken, zien we weinig verschillen. Het slotenpatroon, de boerderijplaatsen, de wegen; het ligt allemaal nog op z'n plaats.

Maar waarom is het landschap van Ubbega zo weinig veranderd? Waarom is de kaalslag die grote delen van het Groninger kleigebied heeft getroffen aan dit gebied

voorbij gegaan? Dit heeft alles te maken met de Hunze, de verdwenen rivier die ooit door dit gebied stroomde. De rivier werd al vanaf de 13e eeuw gekanaliseerd, waarbij de meeste bochten werden rechtgetrokken. De afgesneden meanders bleven goed herkenbaar in het landschap bewaard. In de jaren '70 van de twintigste eeuw werden ingrijpende plannen gemaakt voor het Reitdiepgebied van Adorp, Sauwerd en Wetsinge. Zo was er een voorstel om een snelweg dwars door de meanders ten westen (!) van Adorp aan te leggen, maar er kwam ook een alternatief plan om de beddingen uit te graven tot een merengebied waarin stadjes in hun zeilbootjes massaal zouden kunnen recreëren. Toen kwamen de landschapsbeschermers in het geweer. De bekende RONO-natuurmedewerker Fop I. Brouwer was één van hen. Toen in 1974 de voorbereiding voor de Ruilverkaveling Sauwerd van start ging, moesten er keuzes worden gemaakt. De provinciale politiek koos toen voor de bescherming van de meanders. In de jaren '80 werden de meanders onderdeel van de zogenaamde Relatienota waardoor er beperkingen kwamen voor de landbouw en er gelden beschikbaar kwamen voor aankoop van reservaatgronden en aangepast beheer. De stichting Het Groninger Landschap werd de nieuwe eigenaar van de aangekochte meanders.

Oude dijken nabij Adorp

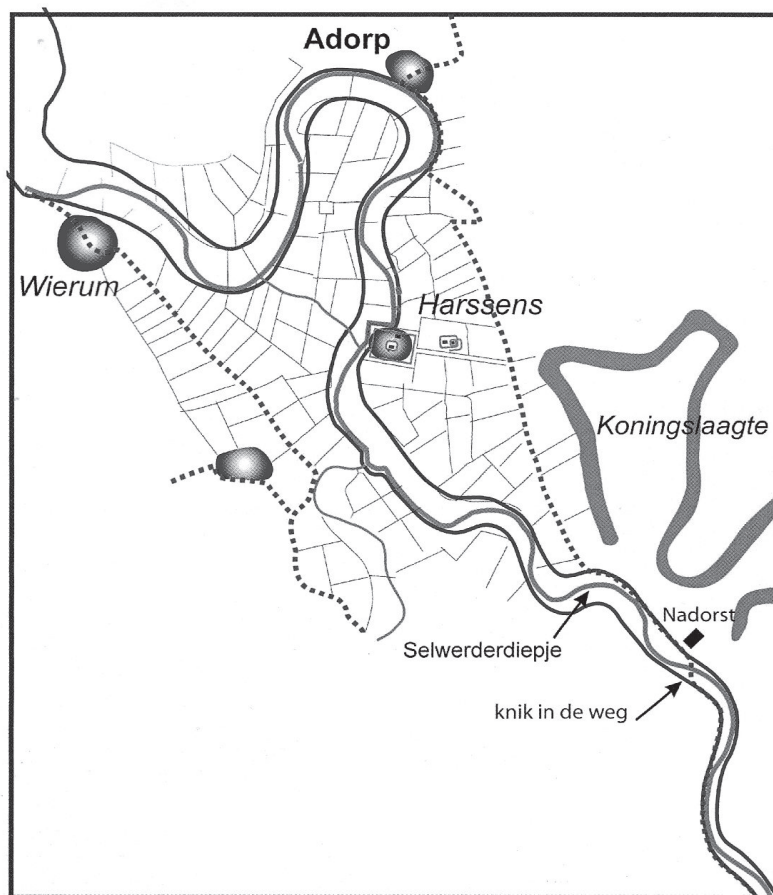
In de loop van de veertiende eeuw werden de bochten van de rivier de Hunze tussen Groningen en Adorp afgesneden. De oude rivier veranderde in een kanaal dat het Reitdiep werd genoemd. In de bedding bleef een waterloopje achter: het Selwerderdiepje. Het diepje kronkelde van Westerbroek via Euvelgunne langs de oostrand van de stad nabij Noorderhoogebrug en zocht

vervolgens zijn weg richting Adorp. Het Selwerderdiepje is de afgelopen eeuw niet ongeschonden doorgekomen, een aantal bochten is compleet verdwenen, maar vooral aan de noordkant van de stad is de loop nog goed te volgen. Het diepje komt in ons gebied tevoorschijn nabij de Oude Adorperweg. Het steekt bij Klein Klooster de N361 over en slingert langs Harssens richting Adorp, passeert de tuinen van het dorp en stroomt van daar met een ruime bocht richting Wierumerschouw. Heel bijzonder is dat op veel plaatsen langs het diepje de oude Hunzedijken nog herkenbaar zijn. Het gaat om dijkrestanten die vaak niet meer dan een halve meter hoog zijn. Het zijn maar kleine welvingen in het kleiland. Om deze oude dijktracés zichtbaar te maken is een moderne hoogtekaart zeer behulpzaam. Figuur 1 toont ons een hoogtekaart van het landschap tussen Adorp en de stad. De hogere delen zijn oranje en geel, de lagere delen groen en blauw weergegeven. De wierden liggen als donkerrode vlekken op de kaart. Het Selwerderdiepje slingert als een dun groen lint langs de wierden.

Geen stroomdal maar een kleiruggetje

Een aantal zaken op de hoogtekaart valt onmiddellijk op. Allereerst is daar de hoge ligging van de gronden tussen de dijken langs het diepje in vergelijking met de lager gelegen wijde omgeving (die in lichtgroene tot donkergroene tinten is weergegeven). De verhoging van het land tussen de dijken werd veroorzaakt door de aanvoer van slib uit de Waddenzee. De Hunze stond immers in open verbinding met de zee. Langs de oevers van de Hunze vormde zich een strook kwelderland dat hoog opslibde tegen de dijk. Op sommige plaatsen zijn de uiterwaarden (in Groningen buitendijks land genoemd) tot aan de kruin van de dijk opgevuld. Dit fenomeen wordt inversie genoemd en is nog veel duidelijker waar te nemen rondom de meanders tussen Sauwerd, Wetsinge en Winsum. De diepjes van Ubbega lijken in een soort kleidal te liggen, maar in werkelijkheid liggen ze te midden van een kleirug die ontstaan is doordat de bewoners hier dijken hebben aangelegd. De dijken zijn verdwenen maar de ophogingen tegen de dijken bleven bewaard. Het is daarom onjuist om dit landschap als Reitdiepdal aan te duiden. Langs het door opslibbing opgehoogde land is de locatie van de verdwenen dijken nog goed te herkennen. De dijkrestanten ten zuiden van Adorp zijn te herkennen aan de rode randen op de hoogtekaart. Ook in het veld zijn ze nog zichtbaar. Op tal van plaatsen in het land liggen welvingen waar ooit de dijken lagen. Soms zijn ze nog maar enkele decimeters hoog. Maar in feite zijn ze gelijkwaardig aan de huidige 3-4 meter hoge Reitdiepdijken. De hoogtekaart maakt duidelijk dat het bijna verdwenen dijktracé onder Adorp perfect aansluit op de huidige dijken ten noorden van Wierum.

Figuur 2. Loop van de Hunze

De meander in de Koningsslaagte

Een tweede opvallend verschijnsel op de hoogtekaart is de brede donkerblauwe band die, aan de oostzijde van de N361, door het gebied loopt dat als Koningsslaagte wordt aangeduid. Van dit stuk afgesneden Hunze is de bedding goed bewaard gebleven; de breedte is hier zo'n 30-50 meter. De afgedamde Hunzemeander in de Koningsslaagte werd nooit bedijkt en behield daardoor het oorspronkelijke profiel. Men spreekt wel van een fossiele meander. Wanneer deze bochten werden afgesneden, is onbekend. Het kan een spontane afsnoering zijn, maar naar alle waarschijnlijkheid hebben de Groningers en Ommelanders een handje geholpen. De afdamming is in ieder geval gebeurd tijdens of vóór de bedijking van de Hunze. De bedijking van de Hunze heeft vermoedelijk in de 12e eeuw plaatsgevonden. De dijken langs de Hunze vormden één geheel met de sluitende zeedijk die omstreeks deze periode rond de Ommelanden werd gelegd.

De middeleeuwse bedijking van de Hunze werd tot dichtbij de stad uitgevoerd. De noordelijke uitbreiding van de stad heeft hier de restanten uitgewist. De rivier stroomde onder meer rondom de woonwijk de Hoogte. Tegenwoordig zijn de dijkrestanten en het Selwerderdiepje nog te volgen vanaf de begraafplaats het Selwerderhof. Het Selwerderdiepje is dus slechts een schaduw van de brede rivier die het ooit is geweest. Van de dertig meter brede waterloop resteert slechts een klei-

sloot van hooguit een paar meter breed. Op een aantal locaties heeft - bij hoog water - de oude Hunzebedding nog wel enige allure, maar op sommige plaatsen kan men (met enige oefening) gemakkelijk over het diepje springen.

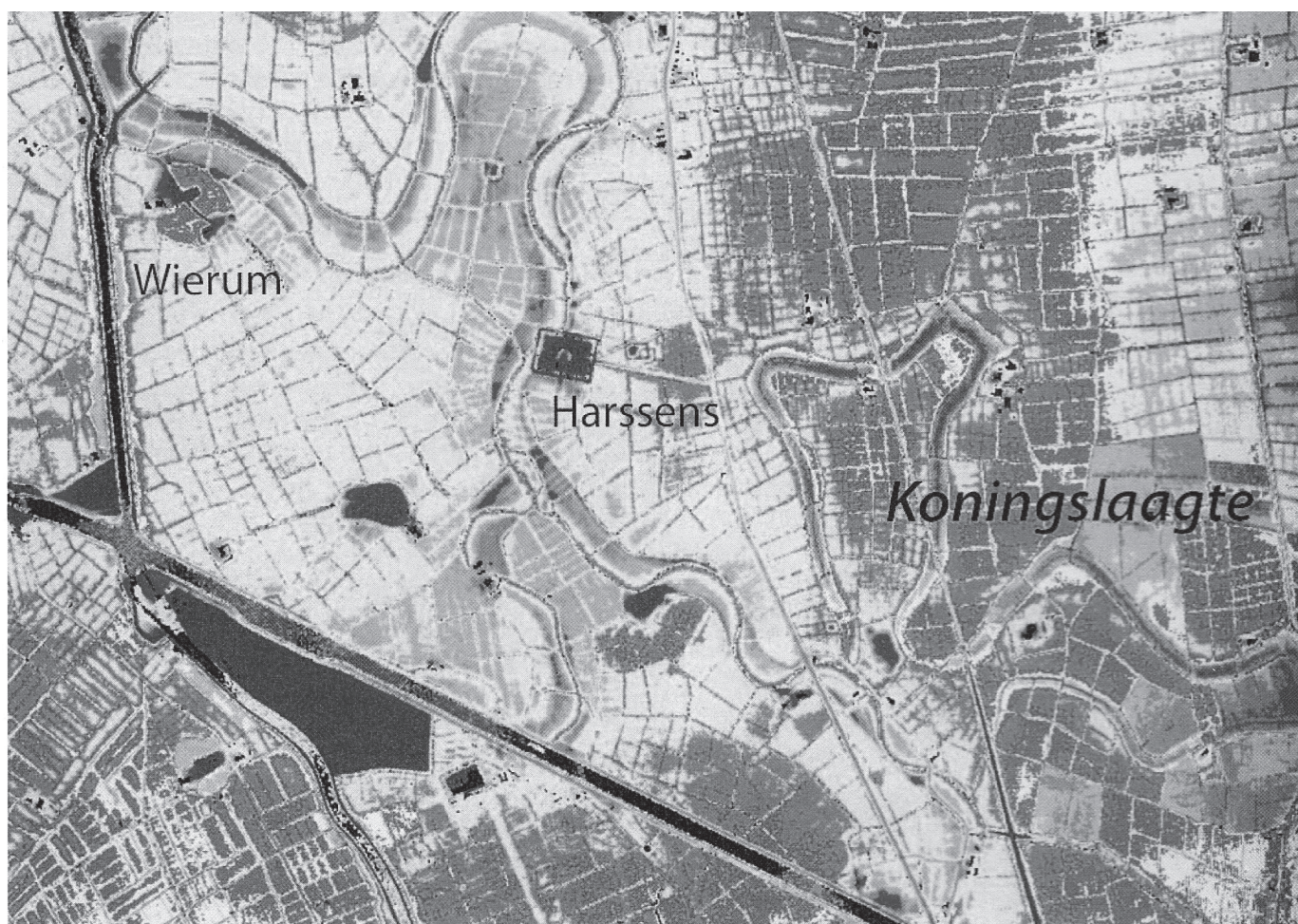
Een knik in de weg

Tot slot nog een opmerkelijk feit dat de hoogtekaart ons toont. In de reconstructie van figuur 2 is het oorspronkelijke tracé van de verbindingsweg tussen Adorp en Groningen (de kleiweg naar Winsum, thans rechtgetrokken tot de N361) als een groene stippellijn ingetekend. Op diverse plaatsen blijkt de oude kleiweg over de voormalige Hunzedijk te lopen. Bij Adorp had vroeger de Zuiderstraat - nu doodlopend - zijn vervolg over de Hunzedijk die via de Harsema's laan aansloot op het huidige tracé. Een goed bewaard gebleven deel van de oude verbindingsweg is de Oude Adorperweg. Hier is de relatie tussen de Hunzedijk en de loop van de oude kleiweg ter plekke goed zichtbaar. Nabij de boerderij Nadorst knikt de weg plotseling en verspringt (komend vanuit Adorp) van de oostelijke naar de westelijke Hunzedijk. Op deze plek kruist de oude weg de voormalige Hunze. Hier moet ooit een brug over de rivier hebben gelegen. Om vanuit Adorp in de stad te komen moest men immers ergens de Hunze passeren. Volgens de archieven heeft op deze plek inderdaad een brug gelegen. Het klooster Selwerd - dat op een steenworp afstand lag

- was verplicht de brug te onderhouden. Een interessant vraagstuk is of deze brug er al lag toen (vóór 1200) de Hunze nog in open verbinding stond met de zee. In dat geval zou dit wel eens de locatie kunnen zijn van de brug die Walfridus - althans volgens de legende - ooit over de Hunze bouwde.

We moeten nog één raadsel oplossen. Waarom resteert er van de dertig meter brede Hunze slechts een paar meter brede kleisloot? Op het moment van de afdamming moet de rivier tussen de dijken evenals in de Koningslaagte toch ook zo'n dertig meter breed zijn geweest? Vermoedelijk heeft men na de afdamming bij Wierumerschouw nog dikwijls vloedwater toegelaten tot het afgesneden stroombed. Bij hoog water moet de lege bedding een welkome overloop zijn geweest. Waterberging was toen ook al aan de orde. Het meegevoerde slib zorgde voor een gestage opvulling van de brede Hunzebedding. Daar stroomde uiteindelijk alleen nog wat lokaal water. Dat werd het Selwerderdiepje.

Ben Westerink is lid van de Historische Kring Ubbega. Dit artikel is eerder verschenen in Diepgang, het tijdschrift van de Historische Kring Ubbega. De redactie van Winshem is de Historische Kring Ubbega erkentelijk voor de toestemming tot herplaatsing van dit artikel.

Figuur 1. Hoogtekaart

Pedicura

medisch pedicure

gediplomeerd voetverzorgster

aantekening diabetische voet

aantekening reumatische voet

voetreflexzonetherapeute

massage-therapeute

en stoel shiatsu

fennie braad

nieuwstraat 48

9952 ej winsum

06 - 20 43 78 49

behandeling op afspraak

COMPÈL
COMPUTERS

Alles op het gebied van ICT!

- PC's
- Netwerken
- Reparaties
- Accessoires

Service is ons kenmerk

Het Aanleg 6c
9951 SJ Winsum
T: 0595442619
www.compel.nl
info@compel.nl

*Al bijna een halve
eeuw van Winshems
historie hét adres voor
tapijt ende gordijnen
ende rest*

...daarvoor gaat u naar
binnen®

Hoofdstraat W13 te Winsum
0595-444322

Herberg De Gouden Karper,
één van de oudste horecabedrijven van Noord-
Nederland, ademt nog steeds de sfeer van weleer.
U kunt smakelijk en gevarieerd eten in ons eetcafé,
dat 7 dagen per week geopend is.

Herberg De Gouden Karper waar de gast nog koning is.

Hoofdstraat Winsum 5, 9951 AA Winsum, Tel.: 0595 44 14 26

BOUWBEDRIJF

SCHILDERSBEDRIJF

Universeel bouw- en schildersbedrijf waar het hele "bouw- en schildergebeuren"
is ondergebracht in één totaal aannemingsbedrijf voor bedrijf, overheid en particulier.

Vakmanschap is bij ons een waarborg voor kwaliteit!

Het Aanleg 9
9951 SJ Winsum
Tel.: (0595) 49 16 46
Fax: (0595) 49 20 66
Mob.: 06 51 56 66 00

Bouwend Nederland

E-mail: bouwbedrijf@hylmar-diemer.nl
www.hylmar-diemer.nl

**DE NOORD
ELECTRONICA**

De Noord electronica sinds 1890 uw vertrouwd adres voor

Huishoud, Electro en speelgoed

Hoofdstraat Obergum 3, 9951 AG Winsum Tel. 0595-441 459

Stoffel Winters
SCHOENEN

Hoofdstraat O. 7
Winsum
Tel. 0595-441877

www.stoffelwintersschoenen.nl

Natuurlijk ook op maandag geopend.

DISCUS
UW HUISDIEREN SPECIAALZAAK

PROFAUNA v.o.f.

Hoofdstraat W37 Winsum, tel 0595-441738

Openingstijden:

ma/do 8:30-18:00

vr 8:30-21:00 en za 8:30-17:00

Ruime parkeergelegenheid achter de winkel!

Univé biedt u het gemak van alles onder één dak

HET VOORDEEL IS VOOR U!
Betrouwbaar, deskundig advies
en korting op uw premie

Zou het niet makkelijk zijn om voor al uw financiële zaken één deskundig aanspreekpunt te hebben?

Univé vindt van wel. Naast verzekeringen kunt u daarom bij ons ook terecht voor uw hypotheek en pensioen. Voor thuis, maar ook voor uw bedrijf. Alles onder één dak. Wel zo handig en voordelig.

Univé Noord Groningen
Ranumerweg 2,
Winsum tel (0595) 44 17 67

Hoofdstraat-West 5,
Uithuizen tel (0595) 43 28 25

Bedrijventeam (0595) 43 26 53
Mijn Makelaar (0595) 44 15 24

RegioBank
Zelfstandig Adviseur

Mijn Makelaar
Boelens Jorritsma

UNIVÉ
VERZEKERINGEN

www.unive.nl